

University of Groningen

Afname in zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen in de huisartsenpraktijk en de huisartsenpost aan het begin van de coronapandemie.

Dijkshoorn, Linda; Rijpkema, C; Ramerman, L; Homburg, Maarten; Bos, N; Beugel, Gina; Groenhof, Feikje; Schouwenaars, Nynke; olde Hartman, T; Muris, J

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2021

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Dijkshoorn, L., Rijpkema, C., Ramerman, L., Homburg, M., Bos, N., Beugel, G., Groenhof, F., Schouwenaars, N., olde Hartman, T., Muris, J., Jansen, D., Feijen-de Jong, E., Verheij, R., Berger, M., & Peters, L. L. (2021). *Afname in zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen in de huisartsenpraktijk en de huisartsenpost aan het begin van de coronapandemie. Factsheet 2: huisartsenzorg voor zwangeren en pas bevallen vrouwen.*

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

VERANDERINGEN IN ORGANISATIE EN ZORGGEBRUIK IN DE HUISARTSENZORG: LESSEN VAN DE CORONAPANDEMIE 2020

Afname in zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen in de huisartsenpraktijk en de huisartsenpost aan het begin van de coronapandemie

Factsheet 2 Huisartsenzorg voor zwangeren en pas bevallen vrouwen

Linda Dijkshoorn, Corinne Rijkema, Lotte Ramerman, Maarten Homburg, Nanne Bos, Gina Beugel, Feikje Groenhof, Nynke Schouwenaars, Tim olde Hartman, Jean Muris, Danielle Jansen, Esther Feijen-de Jong, Robert Verheij, Marjolein Berger, Lilian Peters

Sinds de start van de coronapandemie in maart 2020 is er veel veranderd in de organisatie van onze gezondheidszorg, zo ook in de huisartsenzorg: de zorg in de huisartsenpraktijk en op de huisartsenpost. In sommige regio's daalde het zorggebruik sterk, terwijl er in andere regio's een grote toestroom was van patiënten met COVID-19-achtige klachten. Inzicht in de impact van deze veranderingen op het zorggebruik tijdens, maar ook na de coronapandemie, kan in de toekomst bijdragen aan veerkracht en duurzaamheid in de eerste lijn. Dit geldt voor zowel de eerstelijnszorg voor de algemene bevolking als voor vrouwen die zwanger zijn of net zijn bevallen.

Samenvatting

- Tijdens de coronapandemie, in de periode van 1 februari tot 30 september 2020, is het zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen in de huisartsenpraktijk en op de huisartsenpost lager dan het zorggebruik in dezelfde periode in 2019.
- In het eerste coronajaar (2020) waren er voor zwangeren en pas bevallen vrouwen naar verhouding meer telefonische consulten en minder fysieke consulten in de huisartsenpraktijk en op de huisartsenpost in vergelijking met 2019.
- In het begin van de coronapandemie hadden meer zwangeren en pas bevallen vrouwen met psychische klachten en problemen met de spijsvertering contact met de huisartsenpraktijk dan in dezelfde periode in 2019.

In het door ZonMW gefinancierde project “Veranderingen in organisatie en zorggebruik in de huisartsenzorg: Lessen van de coronapandemie” volgen het Universitair Medisch Centrum Groningen (UMCG), Nivel, Radboud Universitair Medisch Centrum (Radboud UMC) en Maastricht Universitair Medisch Centrum (MUMC) (allen aangesloten bij het Consortium Onderzoek Huisartsgeneeskunde) het zorggebruik bij de huisartsen en de (organisatorische) veranderingen tijdens de coronapandemie. Om tussentijds alvast een kijkje te geven in de resultaten van het project, rapporteren we elk kwartaal over het zorggebruik door middel van factsheets. Parallel aan het rapporteren over zorggebruik, brengen we de organisatorische veranderingen in kaart en onderzoeken we de ervaringen van patiënten en zorgprofessionals in coronatijd. De resultaten hiervan zullen we publiceren in het eindrapport van het project (eind 2022).

In deze tweede factsheet rapporteren we over het zorggebruik onder zwangeren en pas bevallen vrouwen bij de huisartsenpraktijk (de zorg binnen kantooruren) en de huisartsenpost (de zorg buiten kantooruren) tijdens de coronapandemie van februari tot en met september 2020. In de eerste factsheet hebben we het zorggebruik buiten kantooruren via de huisartsenpost weergegeven voor de algemene populatie en voor ouderen (Rijkema, 2021). In vervolg factsheets besteden we aandacht aan het zorggebruik in de huisartsenpraktijk en huisartsenpost onder kinderen, mensen met psychische problematiek en mensen met chronische aandoeningen.

Verloop coronapandemie 2020

Om de veranderingen in het zorggebruik te kunnen duiden moeten we ze beschouwen in de context van het verloop van de coronapandemie in Nederland. We geven een beknopt overzicht van belangrijke momenten in 2020. De eerste golf met coronabesmettingen was van maart 2020 (week 9) tot en met juni 2020 (week 27). De tweede golf begon in juli 2020 (week 28) (RIVM, 2021).

Huisartsenzorg voor zwangeren en pas bevallen vrouwen tijdens het begin van de coronapandemie

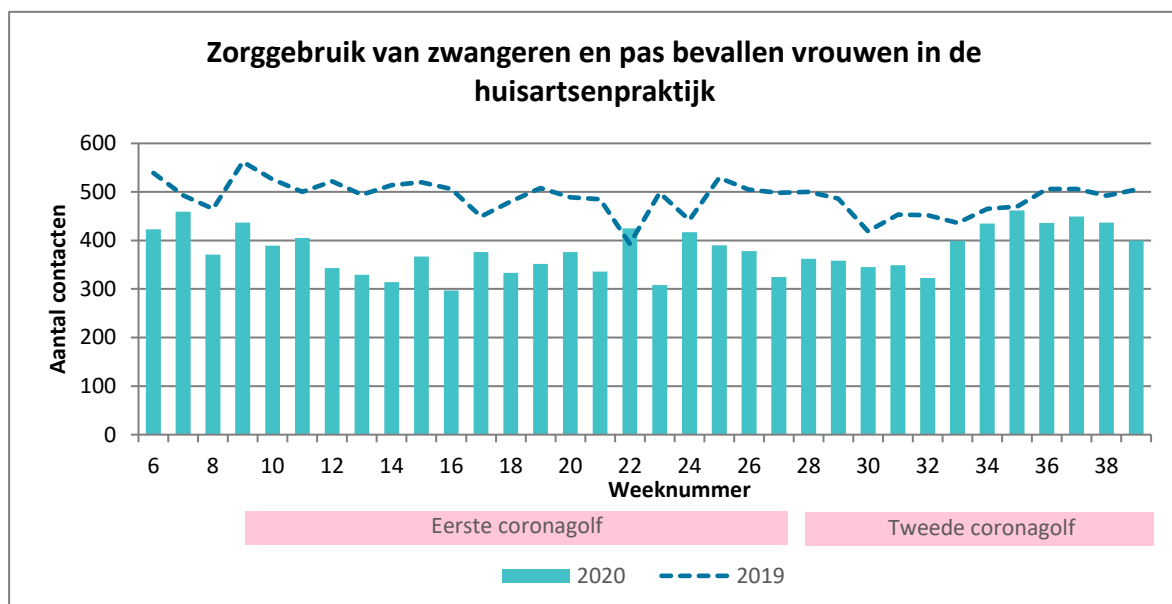
Verloskundigen zijn de belangrijkste zorgverleners rondom de zorg van zwangeren en pas bevallen vrouwen. Uit onderzoek blijkt dat zwangeren en pas bevallen vrouwen, naast hun verloskundige of gynaecoloog, ook hun huisarts zien als een belangrijke zorgverlener (Feijen-de Jong EI, 2013). In vergelijking met vrouwen die niet zwanger zijn hebben zij 1,4 keer vaker een contact met hun huisarts. De meest gestelde symptoomdiagnoses waren orale anticonceptie, overgeven/misselijkheid en andere gelokaliseerde buikpijn (Feijen-de Jong EI, 2013).

In de algemene zorg zien we tijdens de coronapandemie een daling van zorggebruik in de huisartsenpraktijk en op de huisartsenpost (Batenburg, 2020. Rijkema, 2021). De mate van verandering van zorggebruik kan verschillen per patiëntengroep, zo bleek dat het zorggebruik van ouderen op de huisartsenpost tijdens de coronapandemie niet gedaald was ten opzichte van het jaar ervoor (Rijkema, 2021). Het is belangrijk dat zwangere vrouwen altijd de juiste zorg krijgen om complicaties tijdens de zwangerschap te voorkomen of snel te kunnen behandelen. We zijn benieuwd naar het zorggebruik van zwangeren of pas bevallen vrouwen tijdens het begin van de coronapandemie, omdat uit onderzoek is gebleken dat vroeggeboortes in Nederland waren verminderd tijdens de eerste golf van de coronapandemie. Dit komt onder andere doordat vrouwen minder werden blootgesteld aan infecties door invoering van de maatregelen van het Outbreak Management Team (OMT) (Been, 2020).

Lager zorggebruik in de huisartsenpraktijk

In Noord-Nederland (Groningen, Friesland en Drenthe) is onderzoek verricht naar het zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen in de huisartsenpraktijk tijdens het begin van de coronapandemie. Van 1 februari tot 30 september 2020 was een afname van 22% te zien in het aantal vrouwen dat een contact had met de huisartsenpraktijk in vergelijking met de periode van 1 februari tot 30 september 2019. Onder contacten vallen fysiek consult, visite, telefonisch consult en e-consult. In figuur 1 is het aantal contacten per week te zien in beide perioden. Het gemiddeld aantal contacten per week was in 2019 hoger dan het gemiddeld aantal contacten in 2020. In de beginfase van de coronapandemie in Noord-Nederland, week 11 tot week 13/14, was het zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen bij de huisartsenpraktijk structureel lager ten opzichte van de periode voor corona.

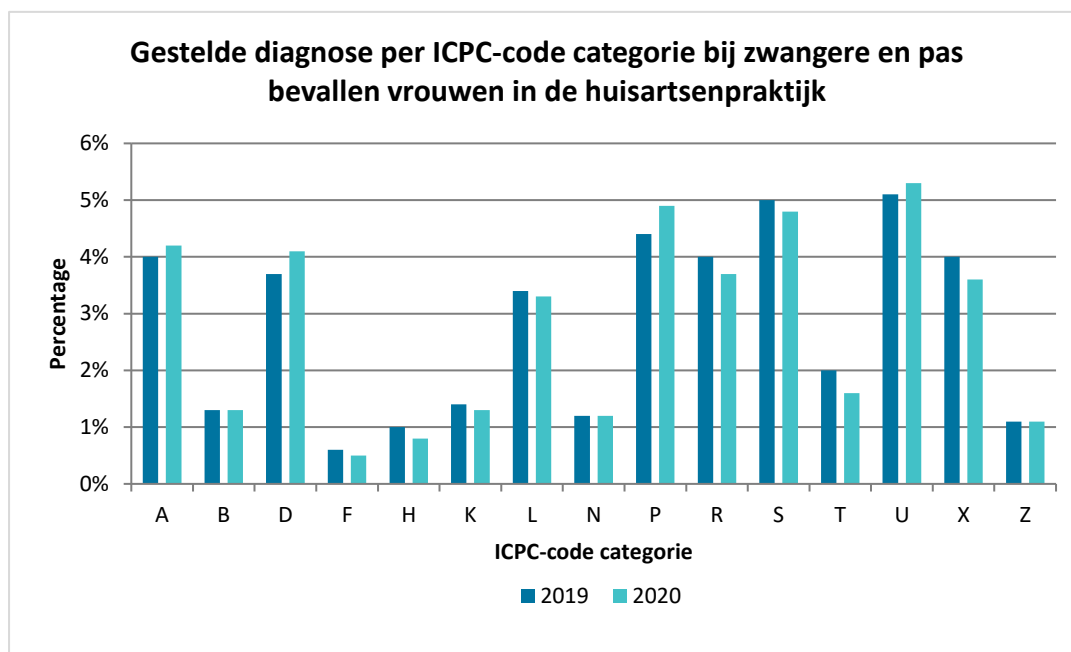
Als we kijken naar het type contact voor zwangeren of pas bevallen vrouwen met de huisartsenpraktijk zien we dat in 2020 minder fysieke contacten waren dan in 2019, respectievelijk 59,4% en 66,3%. In 2020 waren er meer telefonische consulten dan in 2019. In 2020 was dit 37,2% en in 2019 29,4%.

Figuur 1 Het aantal contacten voor zwangeren of pas bevallen vrouwen bij de huisarts weergegeven per week in de periode voor week 6-39 van 2019 (voor corona) en 2020 (tijdens de coronapandemie) in Noord-Nederland.

Vaker contact met de huisarts voor psychische- of spijsverteringsklachten

Het verschil in gestelde diagnose (in ICPC code hoofdstukken) tussen beide perioden is ook onderzocht. De ICPC-code categorieën zijn aangegeven met de letter van het desbetreffende ICPC-code hoofdstuk. Logischerwijs, kwamen in beide jaren de meeste vrouwen binnen de categorie zwangerschap, bevalling, kraambed en anticonceptie. Daarnaast was de meest gestelde diagnose in beide jaren 'bevestigde zwangerschap' (W78). In 2020 waren er meer contacten van vrouwen in de categorie psychische klachten (P) en problemen met de spijsverteringsorganen (D) dan in 2019 (figuur 2). Uit onderzoek is gebleken dat zwangere vrouwen tijdens de coronapandemie meer last hebben van angst en depressie en meer zorgen hebben om onder andere hun eigen gezondheid en de gezondheid van het ongeboren kind (Lebel C, 2020). In 2020 werd de diagnose 'andere gelokaliseerde buikpijn' (D06) vaker gesteld dan in 2019.

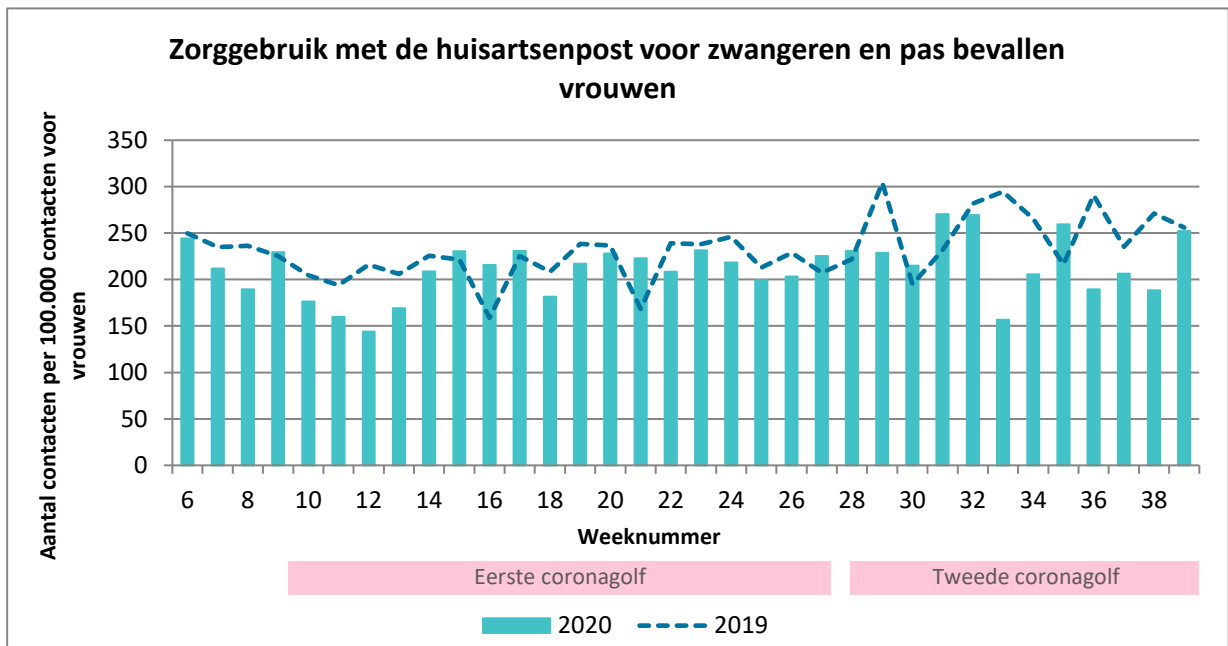
Figuur 2 Gestelde diagnose per ICPC-code (categorie) in de periode voor corona (2019) en de coronaperiode (2020) in Noord-Nederland.

Toelichting figuur 2: A = algemeen en niet gespecificeerd, B = bloed, bloedvormende organen, lymfestelsel en milt, D = spijsverteringsorganen, F = oog, H = oor, K = hart vaatstelsel, L = bewegingsapparaat, N = zenuwstelsel, P = psychische problemen, R = luchtwegen, S = huid/onderhuis weefsel, T = endocriene klieren/metabolisme/voeding, U = urinewegen, W = zwangerschap, bevalling, kraambed en anticonceptie, X = geslachtsorganen – borsten vrouw en Z = sociale problemen

Minder contact met de huisartsenpost aan het begin van de coronapandemie

Het zorggebruik voor zwangeren en pas bevallen vrouwen met de huisartsenpost is voor heel Nederland onderzocht. Echter, het aantal vrouwen dat de huisartsenpost bezoekt voor acute klachten gerelateerd aan zwangerschap of een bevalling is beperkt. Verwacht wordt dat zwangere vrouwen voor acute zorg sneller contact zoeken met een verloskundige en/of gynaecoloog, omdat zij de regie hebben tijdens de begeleiding van de zwangerschap en ook 24 uur per dag bereikbaar zijn.

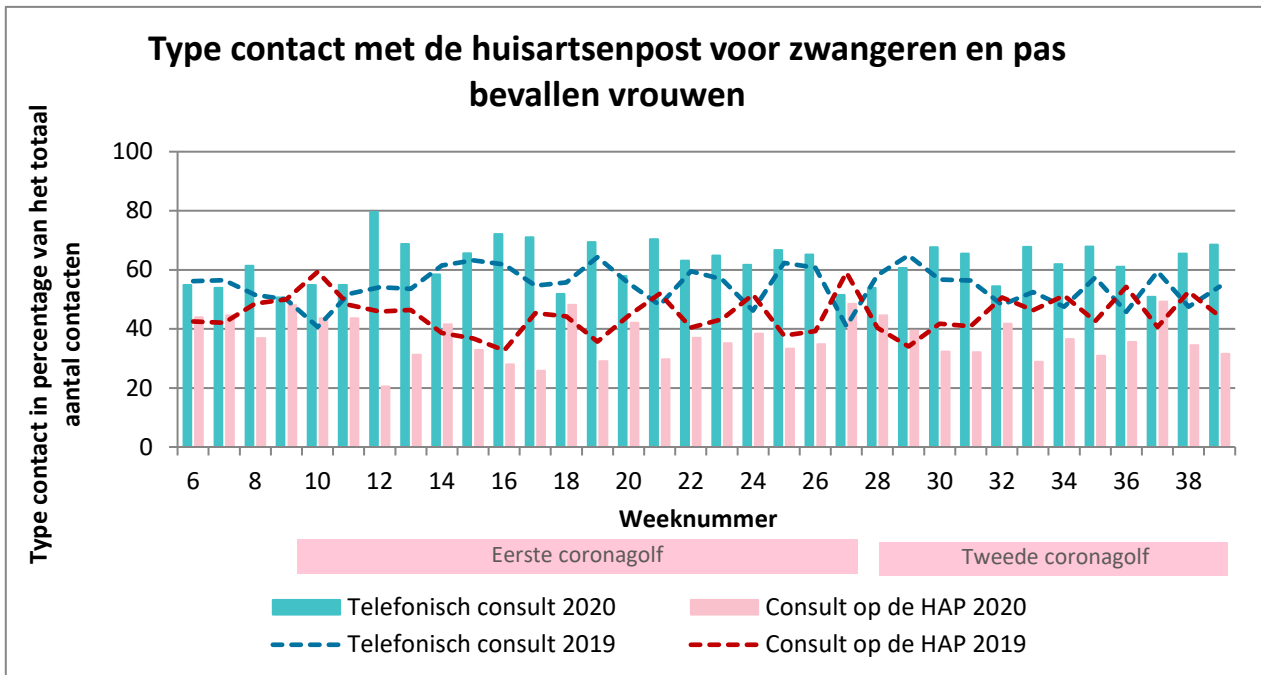
Op de huisartsenpost, zien we evenals in de zorg in de huisartsenpraktijken in Noord-Nederland dat het zorggebruik voor zwangeren en pas bevallen vrouwen lager was in de periode februari tot september 2020 (1,04 per 100.000 vrouwelijke inwoners van het verzorgingsgebied), in vergelijking met dezelfde periode in 2019 (1,20 per 100.000 vrouwelijke inwoners van het verzorgingsgebied). Voor het aantal contacten per 100.000 vrouwelijke inwoners is deze 14% lager over het gehele jaar. Deze uitkomsten lijken overeen te komen met de uitkomsten in de eerste factsheet uit deze reeks over het zorggebruik van de algemene populatie tijdens de coronapandemie (Rijkema, 2021). Vanaf week 9, de start van de coronapandemie, zien we een duidelijke afname, met in week 12 de grootste relatieve afname van 33,4% (figuur 3). Ook in het najaar, tijdens de tweede coronagolf, is een duidelijke afname in het zorggebruik te zien vanaf week 33. We zien hierbij een relatieve afname van 46,8%.

Figuur 3 Het aantal contacten voor zwangeren en pas bevallen vrouwen met de huisartsenpost weergegeven per 100.000 contacten voor vrouwen voor week 6–39 van 2019 (voor corona) en 2020 (tijdens de coronapandemie) voor heel Nederland.

Afname van fysieke consulten en toename van telefonische consulten met de huisartsenpost

Wanneer iemand zorg krijgt van de huisartsenpost kan dat contact op drie verschillende manieren plaatsvinden; via een telefonisch consult, een fysiek consult op de huisartsenpost of een visite. Figuur 4 laat zien dat zwangeren en pas bevallen vrouwen in het coronajaar (2020) relatief vaker telefonisch werden geholpen via de huisartsenpost in vergelijking met 2019. Het relatieve aantal fysieke consulten op de huisartsenpost was lager tijdens het coronajaar (2020) in vergelijking met 2019. Dit beeld komt overeen met wat we zien bij de huisartspraktijken in Noord-Nederland en kan verklaard worden doordat huisartsen gestimuleerd werden om patiënten zo weinig mogelijk naar de praktijk en post te laten komen, door meer zorg op afstand te leveren. Op de huisartsenpost worden echter nog steeds relatief meer zwangeren en pas bevallen vrouwen telefonisch geholpen in tegenstelling tot de huisartsenpraktijken in Noord-Nederland. Vanuit de huisartsenpost worden in verhouding weinig visites gereden voor zwangeren en pas bevallen vrouwen, daarom is dit type contact niet meegenomen.

Figuur 4 Het percentage telefonische consulten (blauw) en consulten op de huisartsenpost (rood) voor zwangeren en pas bevallen vrouwen weergegeven in het percentage van het totaal aantal contacten voor week 6–39 van 2019 (stippellijnen) en 2020 (balkjes) voor heel Nederland.

Verschuiving van klachten waarmee zwangeren en pas bevallen vrouwen zich melden bij de huisartsenpost

Voorafgaand aan een contact met de huisartsenpost, bellen patiënten met een triagist. Tijdens de triage wordt onder andere de ingangsklacht of meerdere ingangsklachten geregistreerd waarvoor de patiënt belt. Dit gebeurt volgens een gestandaardiseerd protocol van de Nederlandse Triage Standaard. In tabel 1 staan de vijf meest voorkomende ingangsklachten van zwangeren en pas bevallen vrouwen wanneer ze contact zoeken met de huisartsenpost. In beide jaren was vaginaal bloedverlies de meest voorkomende reden om contact te zoeken met de huisartsenpost, in 2019 met 41,0% en in 2020 met 32,8%. Verder zien we in het coronajaar (2020) dat contact voor zwangerschap en bevalling aanzienlijk minder voorkomt, namelijk in 17,1% van de contacten in vergelijking met 40,3% in 2019. Verder zien we dat in 2020 de vijf meest voorkomende ingangsklachten direct te herleiden zijn naar een zwangerschap. Terwijl we in 2019 ook bijkomende klachten zien die het gevolg zijn van zwangerschap, zoals urinewegproblemen en braken (tabel 1). Deze ingangsklachten staan in het coronajaar (2020) op plaats 7 en 10 met respectievelijk 7,0% en 2,0% van de contacten voor zwangeren en pas bevallen vrouwen.

*Tabel 1 De vijf meest voorkomende ingangsklachten bij zwangeren en pas bevallen vrouwen bij de huisartsenpost voor de jaren 2019 en 2020**

	2019		2020	
	Ingangsklacht	%	Ingangsklacht	%
1.	Vaginaal bloedverlies	41,0	Vaginaal bloedverlies	32,8
2.	Zwangerschap en bevalling	40,3	Zwangerschap en vaginaal bloedverlies	21,4
3.	Buikpijn volwassene	28,3	Buikpijn volwassene	20,4
4.	Urinewegproblemen	8,1	Zwangerschap en buikpijn	19,2
5.	Braken	3,7	Zwangerschap en bevalling	17,1

* De percentages kunnen bij elkaar opgeteld meer dan 100% zijn, omdat er meerdere klachten per contact geregistreerd kunnen worden

Tot slot

Zowel in de huisartsenpraktijken in Noord-Nederland als op de huisartsenposten in heel Nederland was het zorggebruik aan het begin van de coronapandemie structureel lager voor zwangeren en pas bevallen vrouwen ten opzichte van het jaar daarvoor. Deze verandering kan komen doordat zwangeren en pas bevallen vrouwen zorg mijden uit angst voor een coronabesmetting. Daarnaast is het mogelijk dat zwangeren en pas bevallen vrouwen de voorkeur hebben om laagdrempeliger contact te zoeken met een andere zorgverlener, zoals een verloskundige en/of gynaecoloog. Ook is het aandeel van telefonische consulten in zowel de huisartsenpraktijken als de huisartsenposten toegenomen in vergelijking met voor de coronapandemie. Op de huisartsenposten lijkt deze stijging groter dan in de praktijken. Dit is in lijn met het advies om meer zorg op afstand te leveren. Tijdens de coronapandemie hadden er meer vrouwen een contact voor psychische klachten en problemen met de spijsvertering in de huisartsenpraktijk. Bij de huisartsenpost namen vrouwen minder vaak contact op voor bijkomende klachten van zwangerschap, zoals urinewegproblemen en braken. Om de volledige impact van de coronapandemie op het zorggebruik bij zwangeren en pas bevallen vrouwen ook in gebieden met een hoge prevalentie van COVID-19 inzichtelijk te maken, worden de analyses in de nabije toekomst uitgebreid met huisartsen registratie data van het Family Medicine Network Nijmegen (Radboud UMC) en Research Network Family Medicine Maastricht.

Methode van onderzoek

Deze factsheet is een tweede factsheet in de reeks van het COVID-GP project door het Nivel, UMCG Groningen, Radboud UMC en Maastricht UMC+. In de eerste factsheet werd het zorggebruik met de huisartsenpost tijdens het coronajaar 2020 vergeleken met 2019 voor de algemene populatie en voor ouderen, waarin het Nivel de regie had. In deze tweede factsheet laten we het zorggebruik van zwangere vrouwen zien bij de huisartsenpraktijk en de huisartsenpost voor dezelfde periodes, waarin het UMCG de regie had. Voor dit gezamenlijke project is gekozen om de Nivel huisstijl te gebruiken.

Zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen bij de huisartsenpraktijk

Het onderzoek met betrekking tot de huisartsenpraktijken is uitgevoerd met data van het Academische Huisartsen Ontwikkel Netwerk (AHON) (Noord-Nederland) in de periode voor de coronapandemie van 1 februari 2019 tot 30 september 2019 en tijdens de coronaperiode van 1 februari 2020 tot 30 september 2020. Deze data zijn aangeleverd door 50 deelnemende huisartsenpraktijken gelokaliseerd in Groningen, Friesland en Drenthe en omvatten gegevens van 395.000 patiënten. Het zorggebruik in beide perioden is met elkaar vergeleken. Het aantal contacten is per week in kaart gebracht. Het totale aantal contacten in de huisartsenpraktijk bestaat uit het aantal fysieke consulten, visites, telefonisch consulten en e-consulten. Ook is de gestelde diagnose in ICPC code categorieën in kaart gebracht.

Zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen met de huisartsenpost

Het onderzoek met betrekking tot de huisartsenposten is uitgevoerd met gegevens uit Nivel Zorgregistraties Eerste Lijn. Nivel Zorgregistraties Eerste Lijn ontvangt elk kwartaal gegevens van 28 organisaties van huisartsenposten (huisartsendiensten-structuren, HDS'en) en heeft daarmee informatie over het zorggebruik op de huisartsenpost in een gebied van bijna 12 miljoen inwoners, verspreid over Nederland.

Het zorggebruik op de huisartsenpost voor zwangeren en pas bevallen vrouwen bestaat uit het aantal contacten met de huisartsenpost (telefonisch, consult op huisartsenpost, visite) per 100.000 vrouwelijke contacten; de cijfers worden per week weergegeven. Bij elk contact legt de huisarts de diagnose en/of de vastgestelde symptomen vast in het elektronisch zorgdossier van de patiënt, aan de hand van de 'International Classification of Primary Care' (ICPC). Hierdoor kan onderzoek gedaan worden naar een specifieke doelgroep, in dit geval zwangeren en pas bevallen vrouwen. De vergelijking van deze cijfers met die van 2019 geeft een indicatie van de invloed van de COVID-19-pandemie op het zorggebruik op de huisartsenpost.

Meer weten

- Informatie over het project COVID-GP vindt u op [Veranderingen organisatie en zorggebruik de huisartsenzorg: lessen van de coronapandemie](#) (Nivel) en op [COVID-GP](#) (UMCG).
- Informatie over al ons corona-onderzoek binnen het Nivel vindt u op [Corona Actueel](#) en binnen het UMCG op de [UMCG impact website](#).
- Meer over ons corona-gerelateerde onderzoek op de huisartsenpost vindt u op de webpagina [Zorggebruik op de huisartsenpost in coronatijd](#)

Titelgegevens van deze publicatie

De gegevens uit deze publicatie mogen met de volgende bronvermelding worden gebruikt: Dijkshoorn, L., Rijkema, C.J., Ramerman, L., Homburg, T.M., Bos, N., Beugel, G.G., Groenhof, F., Schouwenaars, N.T., Hartman, T.C. olde, Muris, J.W.M., Jansen, D., Feijen-de jong, E., Verheij, R.A., Berger, M.Y., Peters, L.L. Afname in zorggebruik van zwangeren en pas bevallen vrouwen in de huisartsenpraktijk en de huisartsenpost aan het begin van de coronapandemie. Factsheet 2 Huisartsenzorg voor zwangeren en pas bevallen vrouwen . Groningen/Utrecht: UMCG/Nivel, 2021.

Over de auteurs

Auteurs werkzaam bij Universitair Medisch Centrum Groningen, Afdeling Huisartsgeneeskunde en Ouderen Geneeskunde: Linda Dijkshoorn, Maarten Homburg, Gina Beugel, Feikje Groenhof, Nynke Schouwenaars, Danielle Jansen, Esther Feijen-de Jong, Marjolein Berger, Lilian Peters
Auteurs werkzaam bij het Nivel: Corinne Rijkema, Lotte Ramerman, Nanne Bos, Robert Verheij
Auteurs werkzaam bij het Radboud Universitair Medisch Centrum: Tim olde Hartman
Auteurs werkzaam bij Maastricht Universitair Medisch Centrum: Jean Muris
Auteurs werkzaam bij Amsterdam UMC, Afdeling Verloskunde Wetenschappen/Academie Verloskunde Amsterdam Groningen: Danielle Jansen, Esther Feijen-de Jong, Lilian Peters

Literatuur

- Batenburg R., Vis E., Keuper J., Bosmans M, Leemrijse C. Drukte en uitgestelde zorgvraag door de coronapandemie: regionale verschillen. Gevolgen corona in de huisartsenpraktijk. Utrecht: Nivel, 2020.
- Been, J. V., Burgos Ochoa, L., Bertens, L., Schoenmakers, S., Steegers, E., & Reiss, I. (2020). Impact of COVID-19 mitigation measures on the incidence of preterm birth: a national quasi-experimental study. *The Lancet. Public health*, 5(11), e604–e611. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30223-1](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30223-1)
- Feijen-de Jong EI, Baarveld F, Jansen DEMC, Ursum J, Reijneveld SA, Schellevis FG. Do pregnant women contact their general practitioner? A register-based comparison of healthcare utilisation of pregnant and non-pregnant women in general practice. *BMC Fam Pract*. 2013 jan 16;14:10.
- Lebel C, MacKinnon A, Bagshawe M, Tomfohr-Madsen, Giesbrecht G. Elevated depression and anxiety symptoms among pregnant individuals during the COVID-19 pandemic. *J Affect Disord*. 2020 Dec 1;277:5-13.
- Rijkema, C.J., Ramerman, L., Bos, N., Beugel, G.G., Hartman, T.C. olde, Muris, J., Berger, M.Y., Peters, L.L., Verheij, R.A. Minder zorggebruik via huisartsenpost in 2020 voor niet COVID-19-geassocieerde gezondheidsproblemen, maar niet voor ouderen. Factsheet 1 Huisartsenzorg buiten kantooruren via de huisartsenpost. Utrecht: Nivel, 2021.

RIVM. Aantal bij de GGD gemelde positief geteste personen naar meldingsdatum. GGD Meldingen positief geteste personen per dag vanaf 27 februari 2020 [internet: <https://www.rivm.nl/coronavirus-covid-19/grafieken>. geraadpleegd op 19-05-2021].